

Valgets kval – om etiske dilemmaer i møte med demens

Einar Aadland

Jeg – ble en pårørende

- Da mor måtte få hjelp fra hjemmesykepleien og senere ble innlagt på sykehjem
- Da min svigermor ble dement og pleietrengende, og svigerfar nektet å forlate henne – de fikk derfor aldri sykehjemsplass
- Da en ungdom i min nærhet fikk forvrengt virkelighetsforståelse og måtte legges inn på psykiatrisk avdeling
- Hver gang en av mine kjære døde
- Før dette var jeg bare sønn, svigersønn, familievenn

Pårørende og likepersoner

- Vi blir «**pårørende**» først i møte med hjelpeapparatet. Ellers er vi ektefelle, sønn, datter, søsken, svigersønn/datter, etc.
- Ordet kommer fra gammel dansk: *å pårøre: å stå nær, være i familie med.*
- **Likepersoner er** frivillige kontaktpersoner som selv har erfaringer som pårørende. De er lik andre pårørende, og bør være likandes.

Nye utfordringer, problemer, dilemmaer

- Demente nær-personer krever mer av pårørende:
- Trygghet, ro og evne til å kommunisere på nye måter
- Lydhørhet, evne til å tåle gjentakelser, sette sammen puslespill av minnene bak sløret og bruddstykkene
- Nytt ansvar – for den demente, og for kontakten med hjelpeapparatet

Pårørende – og likepersoners dilemma

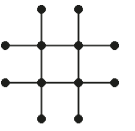
- «Jeg er aldri nok til stede – bare opptatt av meg selv» – i mors øyne
- Hva gjør jeg når mor bare spiser to mariekjeks om dagen?
- Når hun ikke dusjer på et halvt år?
- Når hun ikke vil på institusjon?
- Når mine søsken aldri stiller opp?
- Når hjelpeapparatet opptrer uverdigg?
- Når sykehjemmet bare pøser på med Sobril?

Hva skal jeg gjøre som likeperson?

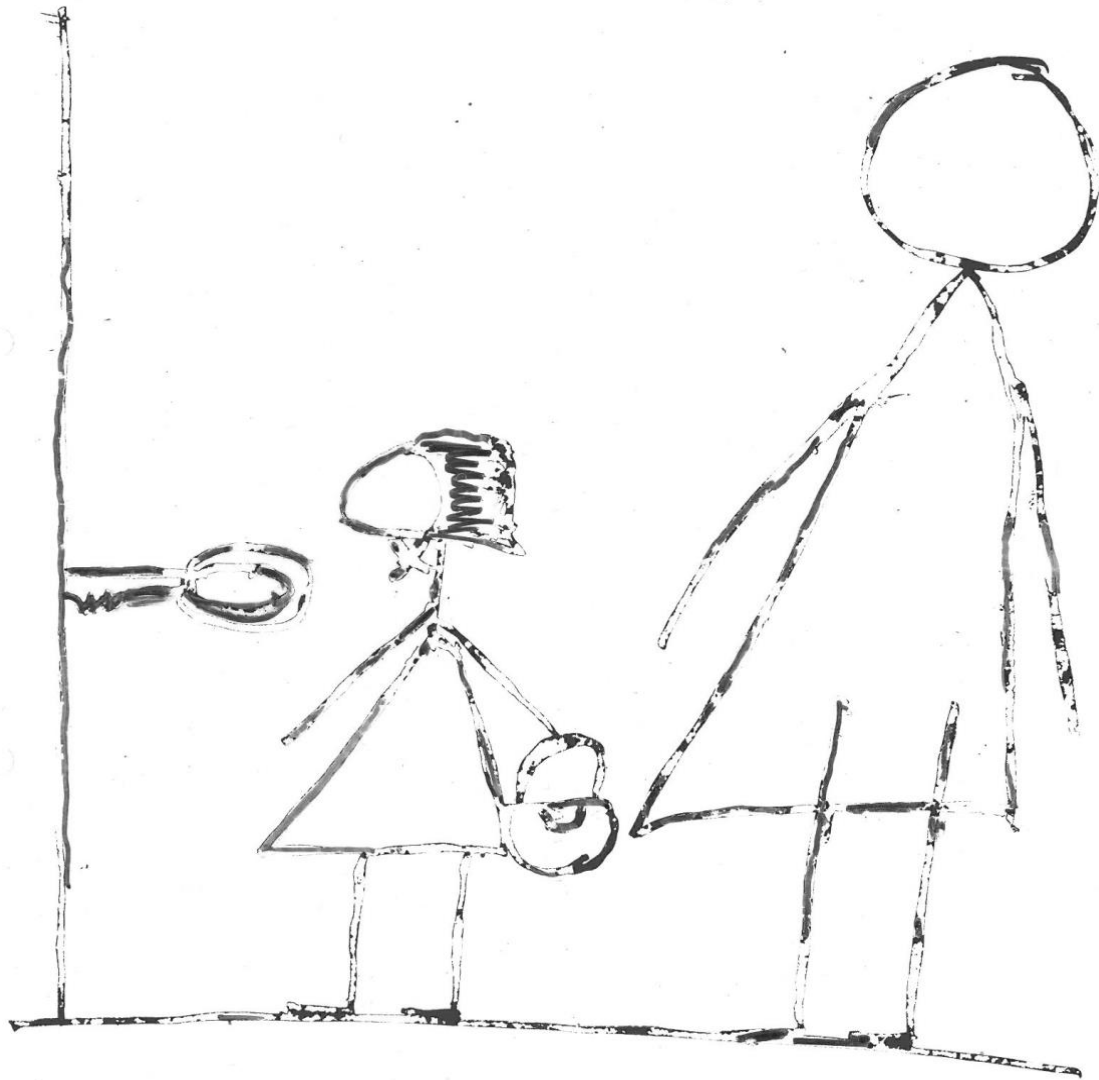
- Hvordan finne ut hva som er den «gode» responsen til en pårørende av en dement?

Skal jeg:

- Gi råd?
- Fortelle om egne erfaringer?
- Speiling/aktiv lytting (å gjenta med egne ord det den andre sier)
- Komme med gode forslag til hva som bør sies/gjøres?
- Avtale å møtes?
- Gi oppskrift på «god praksis» overfor A) den demente, og B) hjelpeapparatet?

VID

«Identifisere» skjer ved valg av ord

- Et moralsk problem er et problem først når noen *ser* det og *setter ord* på det
- Etisk refleksjon er når flere drøfter sine *oppfatninger* om situasjonen og formulerer gode *handlingsalternativer*
- Etikk er et språk, et ordforråd og en systematikk for å møte virkeligheten:
 1. *Utvikle "livsmening"*
 2. *Problemløsningsverktøy*

Hvorfor etisk refleksjon?

- trener opp **årvåkenhet** overfor etiske dilemma som oppstår i arbeidet
- utvikler **etisk sensitivitet** av hensyn til andre og kvaliteten i det faglige arbeidet
- ved etisk refleksjon utvikles **dygder** og **moralsk dømmekraft**
- setter gode grenser for den moralske oppmerksomhet – ikke for mye og ikke for lite

Hva er etikk?

- *Etikk* er systematisk refleksjon over moralsk praksis
- *Moral* er oppfatninger av rett og galt, anvendt på egne og andres handlinger
- *Moralisme* er overdreven tro på moral. (Kriterier: Ryggdekning og motiv).

Etisk dilemma, etisk problem, ubehagelig opplevelse

- Etisk **dilemma**: Vanskelig valg mellom to likeverdige handlingsalternativ (Pest eller kolera? Oppsigelse eller omplassering?)
- Etisk **problem**: Jeg må gjøre noe i en uholdbar situasjon, men har ingen gode handlingsalternativ
- **Ubehagelig opplevelse**: Jeg ble utsatt for noe som jeg reagerte negativt på (ikke etisk utfordring i første omgang)

Hvordan begrunne rett handling?

- Etiske teorier begrunner rett handling forskjellig.
Nøkkelspørsmål:
- ”Hva plikter jeg å gjøre ihht. **regler + prinsipper**?”
(Pliktetikk)
- ”Hvordan kan jeg gjøre **mest mulig godt** for flest mulig?”
(Konsekvensetikk)
- ”Hva ville **den gode/kloke** ha gjort?”
Alternativt: ”Hva ville jeg kunne fortelle mine barn”
(Dygdsetikk)

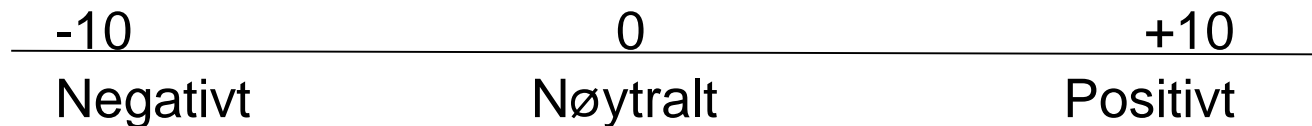
Verdier – skaper kvaler når de kolliderer

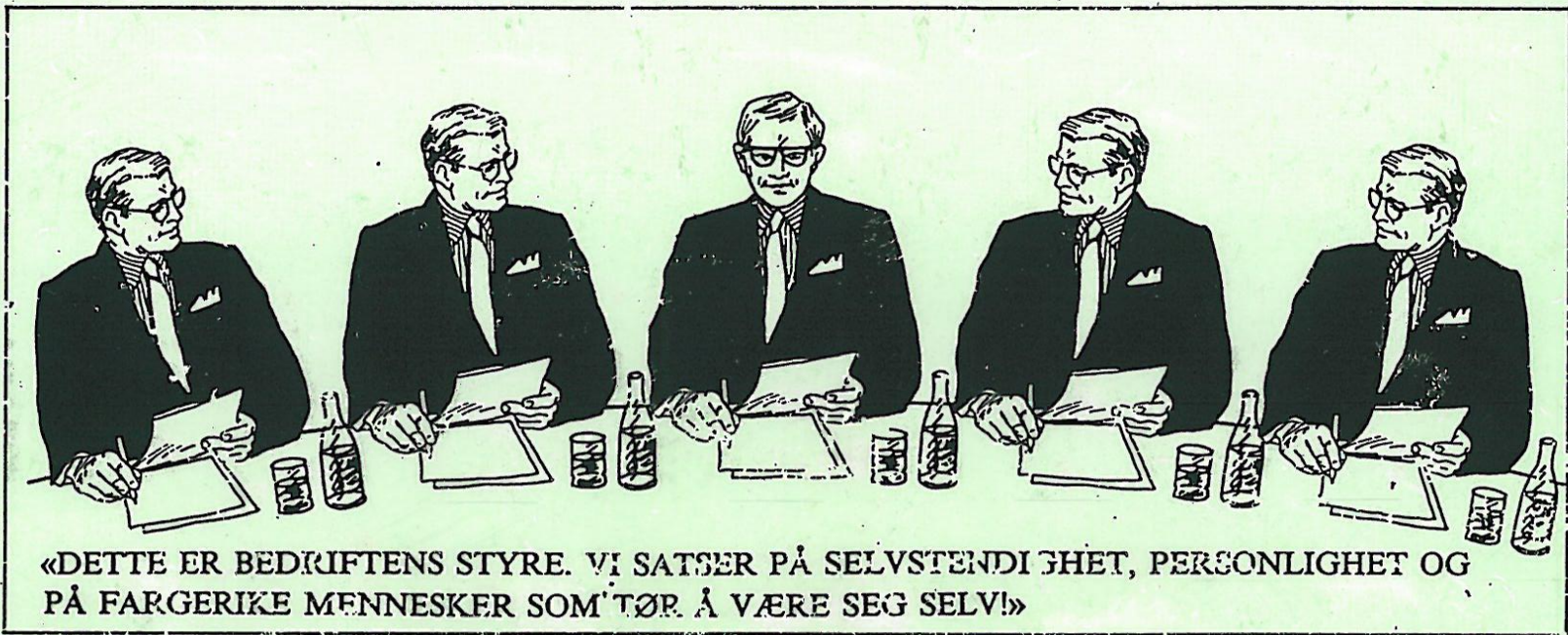

- Verdier er stabile mål, ideal og prioriteringer i ord og handling
- Ligner på *intensjon, hensikt, motiv*
- "*Handlekurven*": Verdier er enten "handlelista", eller "innholdet i handlekurven"
- A) *Ideelle verdier* = Det man ønsker å få til
- B) *Faktiske verdier* = Det som blir resultatet

Hva er verdier?

- Det betydningsfulle, det viktige – ideal, mål, prioriteringer.
- ”*Alle som har satt seg på en varm ovn, vet hva verdier er*”
(Robert Pirsig)
- Kan ordnes langs en skala fra det djevleske til det guddommelige:

Figur 6. Et eksempel på forfektete verdier.

KILDE:

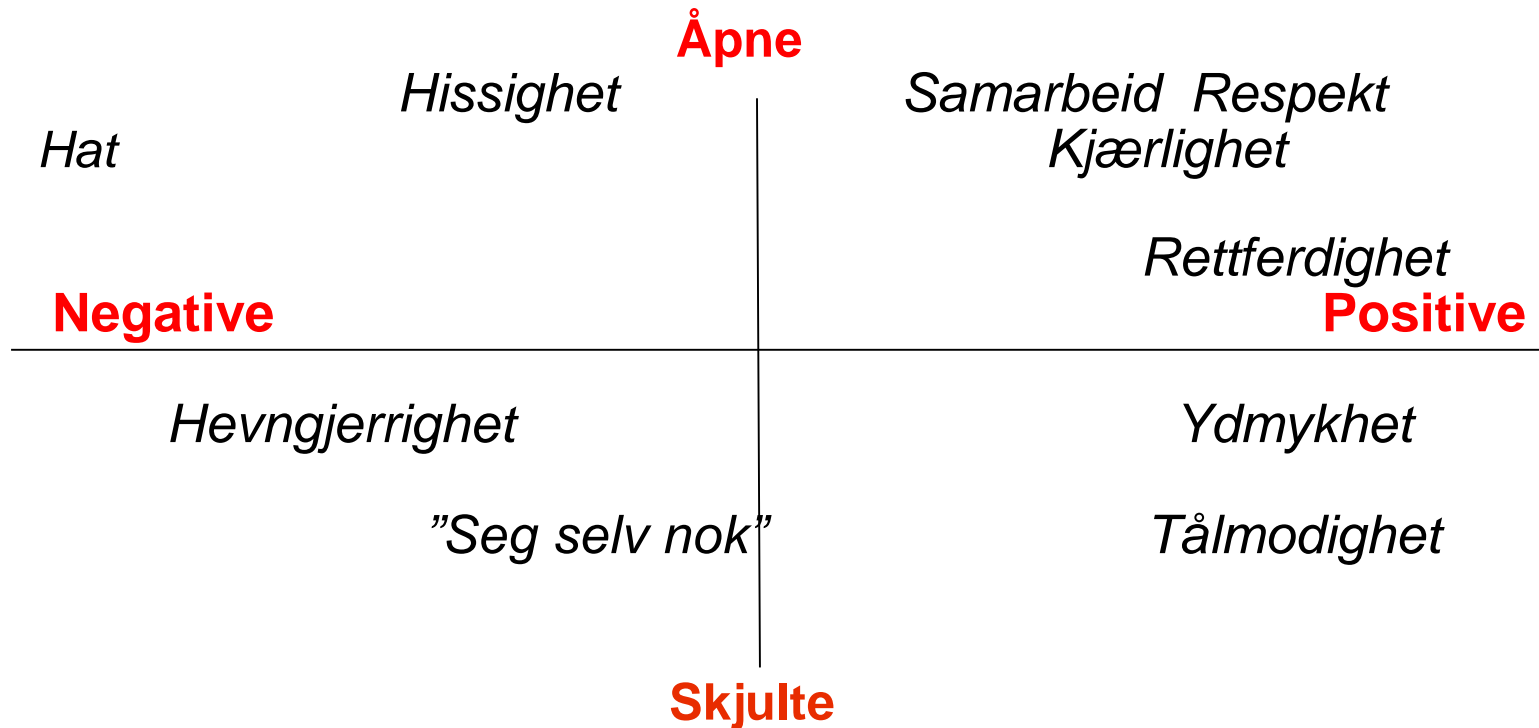
H. Baag: "ORGANISASJONSKULTUR"

Verdier i praksis

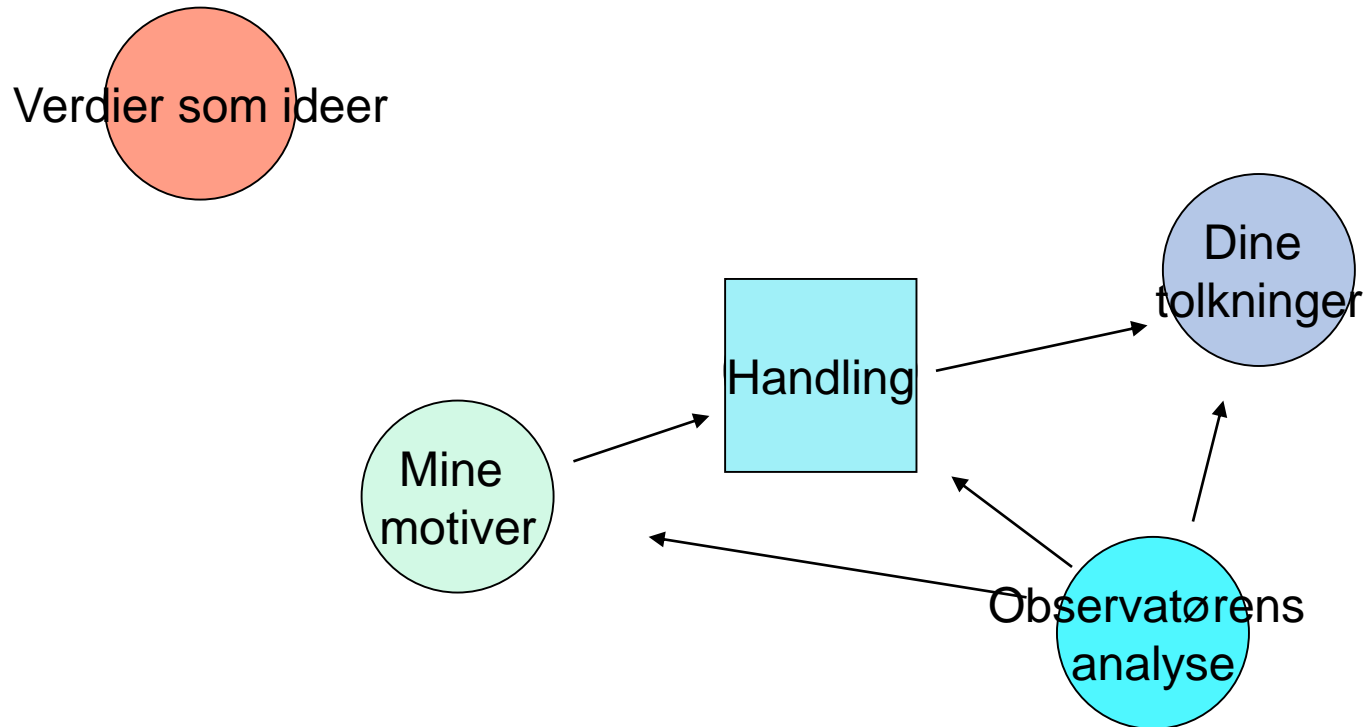

- Leserinnlegg i Aftenposten:
- «Sykehjemmet der min kone bor, skriver flott om brukermedvirkning i strategidokumenter. På vårt sykehjem er det ett pårørendemøte pr. år. Da blir brukermedvirkning tomme ord!»
- Åpne kjerneverdier blir fort overskygget av publikums verditolkning av praksis – de skjulte verdiene i praksis «ruler»
- Indianeren til den hvite imperialisten:
«Jeg hører ikke hva du sier, for gjerningene dine taler så høyt»

Åpne og skjulte verdier

Verdier i fire perspektiver

To veier til etisk praksis:

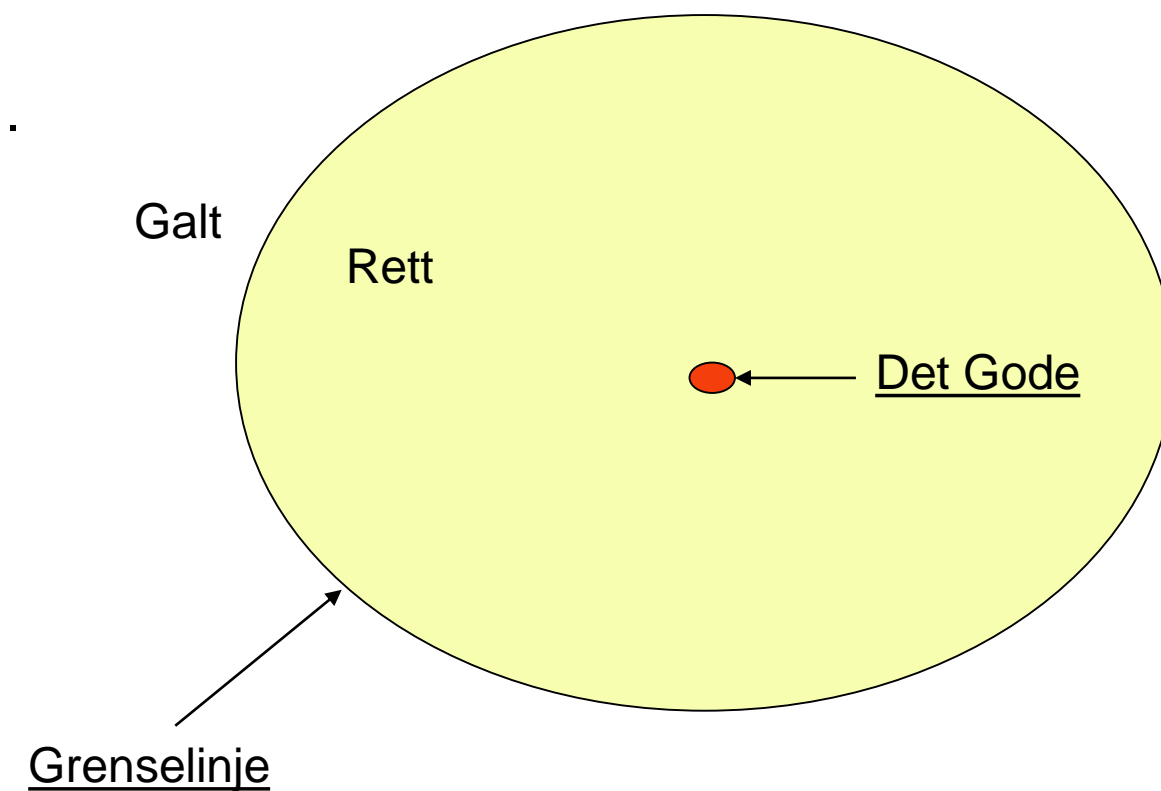
Vei nr. 1: Etiske regler

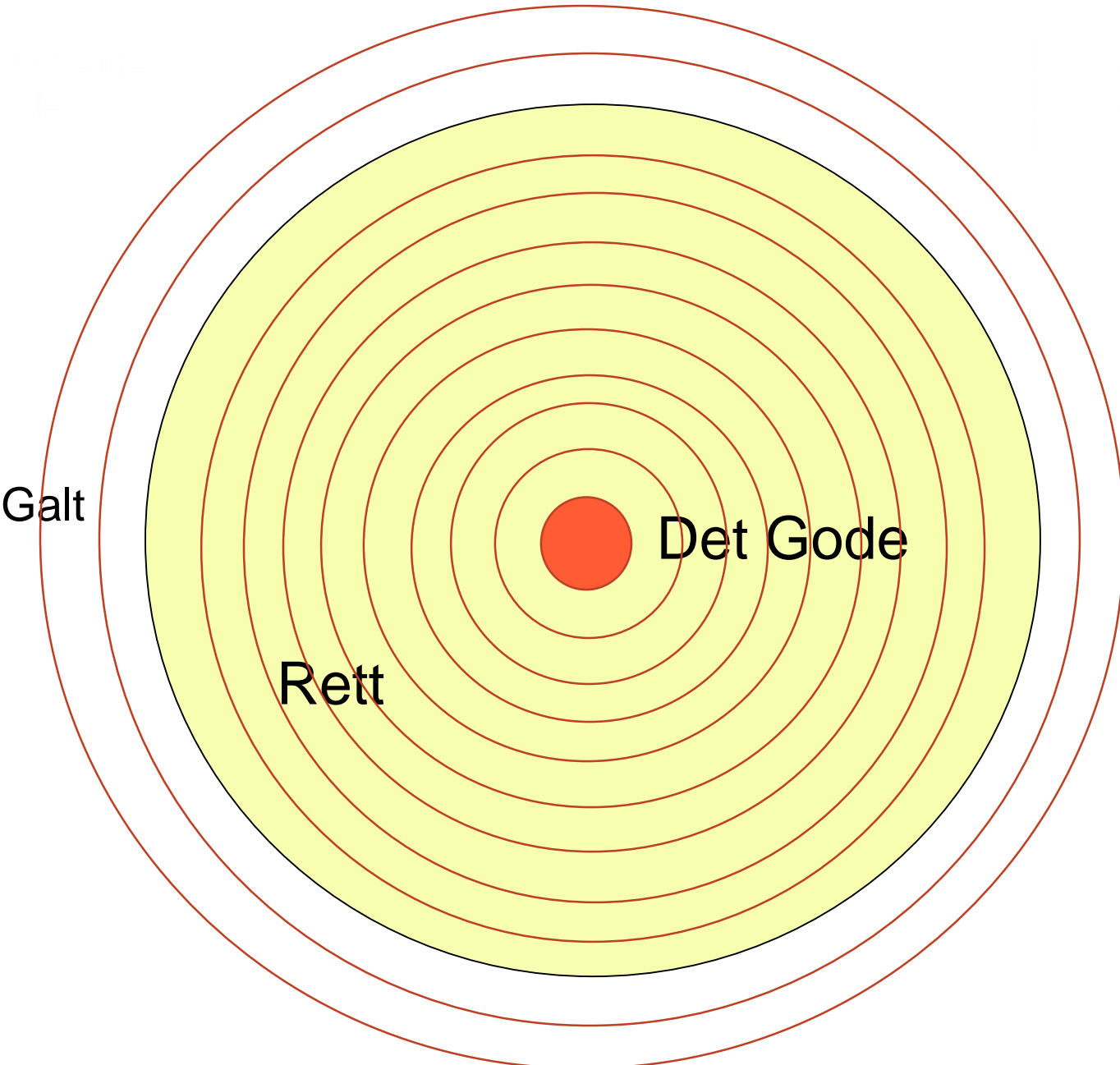
- 1. Regler, retningslinjer, instruksjoner og gode rutiner angir hva som er normalt og hva som er galt
 - Regler gir rettleiding, markerer grenser for normalt/avvik
 - Eksempel:
 - **Trafikkregler** hindrer ulykker.
 - **Lover** gir rettferdighet og forutsigbarhet i arbeidslivet
 - **Sosiale regler** for takt og tone gir trygghet

Vei nr. 2: Godt etisk skjønn

- 2. Godt skjønn, dømmekraft og klokskap
 - Gir økt trygghet i de unike situasjonene
 - Virkeligheten preget av tilfeldigheter og uforutsette faktorer (bussen kommer for seint, muren faller, noen blir syke, noen nekter å legge seg, renta stiger) Ting skjer sjelden "etter boka"
 - Godt skjønn bedre enn regler i slike anledninger

Det rette, det gale, og det gode

Det Gode

Rett

Galt

**IKKE SETT
SENGER HER**

**TAVLEROM
NO 2**

**SVAKSTRØMSKAP
NO 2**

Konflikten mellom myke og harde verdier

- Respekt - Budsjetttinnstramming
- Omsorg - Knappe ressurser
- Se den enkelte - Tidspress
- Verdhetsgaranti - Aviksrapportering

To grunnholdninger

- A) Hold deg til fakta, diagnoser, behandling, medisiner, tekniske hjelpemidler
- B) Omsorg, relasjoner, kommunikasjon, verdighet, samspill, forståelse, tålmodighet
- Vi trenger begge, men den demente er svært følsom for den siste grunnholdningen.

Veiledende råd som kan gis – om råd skal gis

- 1. TA VARE PÅ DEG SELV
- 2. Vær på jakt etter tangeringspunktene, minnene, finn kommunikasjonsåpningene
- 3. Stimuler forsiktig, ikke overstimuler
- 4. Vær ikke redd for kroppskontakt, hold hender
- 5. Bruk all din kunnskap om den demente: om interesser, musikk, vaner, hobbyer og fobier
- 6. Vær tålmodig og korrigerer bare nennsomt – om nødvendig
- 7. Grip tøylene, når det er nødvendig

Gruppeoppgave:

- Hver deltaker bruker 4 minutter:
- *Fortell om et etisk dilemma du har opplevd selv*
 - Et dilemma er å måtte velge mellom to mulige handlingsalternativ: "Skulle jeg gjøre A eller B?"

Hver gruppe velger ett av de presenterte dilemmaene og presenterer dette i plenum etterpå

Grunnleggende premiss for etisk refleksjon

- Refleksjon – høyttenkning ordfester virkeligheten og gir den mening (sensemaking)

*"The problem is all inside your head, she said to me.
The answer is easy, if you take it logic'ly"*
(Paul Simon, *50 ways to leave your lover*)

- Etiske dilemmaer er "konstruksjoner" av mening;
«verdikollisjoner»
- Kan løses ved å bearbeide mening

Framgangsmåte

- Etisk refleksjon bør skje i gruppe med andre, minst én dialogpartner
- En samtaleleder som "regisserer" prosessen
- Bruk tavle, flip over, og registrer argumenter for alt. A og alt. B på hver side av en loddrett strek (jf. en skålvækt, Justitia)
- La problemeier fortsatt eie problemet
- Bruk gruppen som reflekterende team

Etisk refleksjonsmodell, «Mitt problem»

- Presiser dilemmaet ("Skal jeg velge A eller B?")

A.	B.
----	----

- Hvem er involvert?

--	--

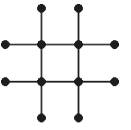
- Mine åpne verdier og normer?

--	--

- Mine skjulte verdier?

--	--

- Ranger argumentene etter tyngde

VID

Etisk refleksjon, «Vårt problem»

